

S kompleksnimi družbenimi, političnimi in kulturnimi spremembami religija od razsvetljenskega preloma dalje postopoma izgublja nekoč monopolni vpliv na vsa področja družbenega življenja, eno osrednjih vlog pa korakoma pridobi javna šola. Ta skozi čas, še posebej očitno pa od sredine 20. stoletja dalje postaja v zahodnem svetu vse bolj sekularizirana, kar pa še ne pomeni, da religija v njej več nima prostora. V evropskih državah najdemo raznovrstne ureditve presečišč med religijo in javno šolo – ponekod še zmeraj kot samoumeven izvajajo verouk večinske religije in v učilnicah visijo križi, na drugi strani pestrega kontinuuma pa imamo laične ureditve, ki dosledno vztrajajo na svetovnonazorski nevtralnosti javne šole ter zato v njenih prostorih ne dopuščajo simbolne prisotnosti religije, o njej pa poučujejo na objektivni, kritični, znanstveno utemeljen način.

(odlomek iz knjige)

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Cena: 20 EUR

www.fdv.uni-lj.si/zalozba/

Religija in šola

ALEŠ ČRNIČ IN ANJA POGAČNIK

R
A
P
T

R

ALEŠ ČRNIČ IN ANJA POGAČNIK

U

U

Kult - Zbirka za sodobna religijska, kulturna in družbena vprašanja

Religija in šola

Poučevanje o religiji in njena
simbolna prisotnost v javni šoli

ALEŠ ČRNIČ je profesor religiologije na Oddelku za kulturologijo Fakultete za družbene vede. To je njegova tretja knjiga, leta 2005 je izdal *V imenu Krišne: družboslovna študija gibanja za zavest Krišne*, leta 2012 pa *Na vodnarjevem valu: nova religijska in duhovna gibanja*. Je tudi koordinator Regionalne religio-loške mreže, ki od leta 2019 povezuje religiologe iz Bosne in Hercegovine, Črne Gore, Hrvaške, Severne Makedonije, Slovenije in Srbije.

ANJA POGAČNIK je asistentka na Oddelku za kulturologijo Fakultete za družbene vede. Tam je diplomirala z raziskavo religijskih elementov fenomena Apple, doktorirala pa je s področja religiologije na Univerzi v Edinburghu (School of Divinity, College of Humanities and Social Sciences) z disertacijo *Religijske spremembe v džainistični diaspori: etnografska študija leicesterske džainistične skupnosti*.

Nekaj predstavljenih elementov dela, ki primerjalno naslavlja problematike poučevanja religije v sodobnih družbah, kaže na aktualnost knjige tako v analitičnem, znanstvenem delu kot tudi v smislu uvidov, ki jih delo prinaša tistim, ki si vprašanja zastavljajo kot učiteljice, učitelji v šolah v Sloveniji, ter onim, ki bodo danes in v prihodnje upravljali s šolstvom v naši državi. Oba momenta me utrjujeta v prepričanju, da je pričujoča monografija pomembna ne le za študijske namene (čeprav tudi za te), ampak tudi za premišljeno razumevanje in dograjevanje poučevanja o religiji in religijah v šolah v Sloveniji.

SLAVKO GABER

Monografija predstavlja izjemno koristen, za slovensko okolje pa že kar nujen prispevek k preučevanju razmerja med religijo in javno šolo. Z znanstvenega vidika gre za zelo premišljeno in utemeljeno primerjalno analizo evropskih modelov pozicioniranja religije v javni šoli, ki ponuja izjemno zanimive ugotovitve tudi na mednarodni ravni. Z vidika Slovenije pa monografija predstavlja trdno izhodišče za kreiranje izobraževalnih politik in s tem nedvomno zapolnjuje pomembno vrzel na tem področju. Kot taka predstavlja dragoceno raziskovalno in študijsko gradivo za ožje strokovno in tudi širše občinstvo.

MIRAN LAVRIČ

DOSLEJ IZŠLO V ZBIRKI KULT:

- Grace Davie: Religija v sodobni Evropi – Mutacija spomina
- Boštjan Šaver: Nazaj v planinski raj – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava
- Aleš Črnič: V imenu Krišne – Družboslovna študija gibanja Hare Krišna
- Ksenija Šabec: Homo europeus – Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope
- Marjan Smrke: Družbena mimikrija
- Rodney Stark, William Sims Bainbridge: Teorija religije
- Tina Ban: Novodobniška duhovnost – Od zgodovinskih izvorov do sodobne podobe
- Maruša Pušnik: Popularizacija nacije – Komuniciranje, nacionalizem in proizvodnja mej
- Aleš Črnič: Na vodnarjevem valu – Nova religijska in duhovna gibanja

ALEŠ ČRNIČ IN ANJA POGAČNIK

RELIGIJA IN ŠOLA

Poučevanje o religiji in njena
simbolna prisotnost v javni šoli

KNJIŽNA ZBIRKA KULT

ALEŠ ČRNIČ IN ANJA POGAČNIK

RELIGIJA IN ŠOLA

Poučevanje o religiji in njena
simbolna prisotnost v javni šoli

Copyright © po delih in v celoti FDV 2021, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.018.591:2

37.091.3:2

29«19/20«

ČRNIČ, Aleš

Religija in šola : poučevanje o religiji in njena simbolna prisotnost v javni šoli / Aleš Črnič in Anja Pogačnik. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2021. - (Knjižna zbirka Kult)

ISBN 978-961-235-990-4

COBISS.SI-ID 78281219

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

VSEBINA

11	PREDGOVOR
17	UVOD
25	1. DEL: POUK RELIGIJE V JAVNI ŠOLI
29	VRSTE POUKA RELIGIJE
29	KONFESIONALNI/NEKONFESIONALNI POUK
33	INTEGRATIVNI/SEPARATIVNI/DIMENZIONALNI POUK
33	UČENJE RELIGIJE/UČENJE O RELIGIJI/UČENJE IZ RELIGIJE
35	EVROPSKA PRIPOROČILA GLEDE POUKA RELIGIJE
35	TOLEDSKE SMERNICE ZA POUK O RELIGIJAH IN VEROVANJH V JAVNIH ŠOLAH
40	RELIGIJA V IZOBRAŽEVANJU: PRISPEVEK K DIALOGU ALI DEJAVNIK KONFLIKTA V SPREMINJANJU EVROPSKIH DRUŽB?
42	PRIMERJAVA EVROPSKIH PRAKS
68	TIPOLOGIJA POUKA RELIGIJE V EVROPSKIH JAVNIH ŠOLAH
74	POUK RELIGIJE V SLOVENIJI
78	KRITIČNA ANALIZA PREDMETA VERSTVA IN ETIKA
92	STROKOVNA PRIPOROČILA ZA REVITALIZACIJO POUKA RELIGIJE V SLOVENIJI
97	2. DEL: SIMBOLNA PRISOTNOST RELIGIJE V JAVNI ŠOLI
99	OBLIKE SIMBOLNE PRISOTNOSTI RELIGIJE V JAVNI ŠOLI
103	UPRAVLJANJE Z RELIGIJSKIMI SIMBOLI IN VEDÊNJI V JAVNI ŠOLI
105	PRIMERJAVA EVROPSKIH PRAKS
125	TIPOLOGIJA UPRAVLJANJ Z RELIGIJSKIMI SIMBOLI V EVROPSKIH JAVNIH ŠOLAH
134	SIMBOLNA PRISOTNOST RELIGIJE V SLOVENSKE JAVNI ŠOLI
136	STROKOVNA PRIPOROČILA ZA SISTEMSKO UREJANJE SLOVENSKE RAZMER
143	SKLEP
149	PRILOGE
159	VIRI IN LITERATURA
169	SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA
173	STROKOVNI RECENZIJI
179	STVARNO IN IMENSKO KAZALO

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

PREDGOVOR

Sodobna presečišča med religijo in šolo niso samoumevna, zaznamujejo jih raznoliki, včasih tudi diametralno nasprotni pogledi in razumevanja, interesi in prizadevanja. V Sloveniji smo to področje formalno uredili kmalu po nastanku samostojne države, a to se ni zgodilo samoumevno, v minulih treh desetletjih smo bili priča tudi občasnim nasprotjem in sporom. Ministrstvo, pristojno za šolstvo, je soavtorja te knjige dvakrat povabilo k delu v ekspertni komisiji, ki naj bi pripravila strokovna izhodišča za reševanje konkretnih dilem, ki se v vsakdanji praksi pojavljajo ob srečevanjih teh dveh velikih sistemov, religije in šole. Pripravljeni gradivi sta obležali v uradniških predalih, šole pa se še naprej obračajo na ministr-

℔ ————— α ————— ℔ ————— ℔

stvo z vprašanji, kako ravnati ob posameznih probematičnih primerih. Potem pa je leta 2018 Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport v sodelovanju z Javno agencijo za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije razpisalo ciljni raziskovalni projekt, v okviru katerega bi pripravili »strokovno utemeljena izhodišča za učinkovito soočanje javnega šolskega sistema z rastočimi izzivi religijsko in svetovno-nazorsko pluralne družbe«. Država je tako naročila strokovno analizo, ki naj bo izvedena tako na A) konceptualno-teoretski ravni kot B) praktični ravni, kjer bi primerjalno analizirali pravno-formalno in kulturno primerljiva okolja. Za glavne cilje te analize je ministrstvo postavilo oblikovanje utemeljenih predlogov načel in pravil glede: 1. nošnje religijskih simbolov, pokrival, oblek ipd. v javni šoli (tako za učitelje in druge šolske delavce kot za učence), 2. potencialnih svetovno-nazorskih zadržkov učencev in/ali staršev do določenih delov javnega šolskega programa (npr. šport, zdravstvena vzgoja, spolna vzgoja, biologija ipd.), 3. pričakovanj in zahtev po zagotavljanju z religijskimi in/ali svetovnonazorskimi zapovedmi usklajene šolske prehrane (npr. brez svinjine, halal, košer, vegetarijanstvo in veganstvo ipd.), 4. pričakovanj in zahtev po zagotavljanju možnosti obeleževanja praznikov, ki se tradicionalno praznujejo v nekatoliških in neprotestantskih tradicijah, 5. pričakovanj in zahtev po prilagajanju izvajanja pomembnih šolskih dejavnosti (npr. izvajanja NPZ-jev, mature ipd.) tem praznikom, 6. prisotnosti religijskih simbolov v javni šoli, vključno z vprašanjem oglaševanja religijskih dejavnosti (npr. plakati, letaki, tudi manj očitne oblike promocije) v prostorih javne šole, 7. cerkvenih blagoslovitev javnih šolskih prostorov, poleg tega pa še 8. oblikovanje izhodišč in temeljnih smernic za izobraževanje ravnateljcev in učiteljev ter svetovalnih delavcev o religijah in kompetencah za življenje in delovanje v multikonfesionalni in multikulturni družbi ter 9. kritično analiziranje vsebine predmeta verstva in etika ter pripravo predlogov posodobitev pouka o religijah v slovenskih javnih šolah.

V knjigi predstavljamo rezultate projekta z naslovom Izzivi religijsko pluralne družbe za javno šolo, ki sva ga med marcem 2018 in aprilom 2020 izvedla podpisana avtorja. V njegovem okviru smo najprej preučili konceptualno-teoretska izhodišča glede kompleksnih vprašanj odnosov med religijo in javno šolo, pri čemer smo posebno pozornost namenili rastoči pluralizaciji evropskih družb. Ob konceptualni aplikaciji temeljnih pojmov na izbrani raziskovalni problem smo preučili razvoj in dileme konceptov laičnosti in nevtralnosti šole. Sistematično smo zbrali in preučili določila ključnih mednarodnih dokumentov (konvencij, deklaracij ipd.), ki so relevantna za raziskovalni problem.

Po preliminarni konceptualizaciji problematike smo analizirali kompleksne vplive rastoče pluralizacije na vprašanja religijskih vsebin v kurikulumu javne šole.

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

Izvedli smo študije primerov dejanskih razmer v izbranih državah, potem pa primerjalno (glede na konceptualno-teoretska izhodišča in mednarodna priporočila) kritično analizirali različne v praksi delujoče modele religijskega pouka oz. pouka o religijah v javnih šolah – oboje je vključevalo tudi analize zakonodaje (nacionalne in mednarodne) ter relevantne sodne prakse. Po opravljenih mednarodnih primerjalnih analizah smo kontekstualno in kritično evalvirali obvezni izbirni predmet v zadnji triadi slovenskih osnovnih šol verstva in etika – analitična refleksija formalnih parametrov in realnega obstoječega stanja ter anticipacija razlogov zanj bi morala biti solidna osnova za načrtovanje potrebnih rekonceptualizacij predmeta in drugih nujnih ukrepov za praktično revitalizacijo pouka o religijah v slovenskih javnih šolah.

V drugem delu smo preučili kompleksno problematiko religijskih simbolov v prostorih sodobne javne šole, ki se z rastočo pluralizacijo očitno še dodatno zaostrojuje. Izvedli smo študije primerov izbranih evropskih držav in v naslednjem koraku primerjalno analizirali konkretne praktične razmere v posameznih državah, oboje v skladu z v prvem delu opredeljenimi temeljnimi konceptualnimi izhodišči, zakonodajo (nacionalno in mednarodno) ter relevantno sodno prakso.

Po sistematični analizi obstoječe literature o poučevanju z religijo povezanih tematik in o simbolni prisotnosti religije v šolskih prostorih smo zbrali in preučili dostopne opise izbranih nacionalnih modelov, potem pa tako pridobljene informacije o nacionalnih ureditvah dopolnili in osvežili še z intervjuji z lokalnimi eksperti, da bi prišli do kar se da verodostojne in aktualne slike. Pri analizi avstrijske ureditve je tako sodeloval Michael Kramer z Univerze v Gradcu, pri analizi belgijske Leni Franken z Univerza v Antwerpnu, češke David Václavík z Masarykove univerze v Brnu, danske Karna Kjeldsen z Univerzitetnega kolidža Absalon, francoske Renaud Rochette z Evropskega inštituta za študije religije na Sorbonni, hrvaške Ankica Marinović z Inštituta za družbena raziskovanja v Zagrebu, italijanske Maria Chiara Giorda z Univerze Rim III, nemške Wanda Alberts z Leibnizove univerze v Hannoveru, norveške Bengt-Ove Andreassen z Norveške arktične univerze Tromsø in neodvisni raziskovalec Christian Moe, poljske Marcin K. Zwierzdzyński z Jezuitske univerze Ignatianum v Krakovu, švedske Jenny Berglund z Univerze v Stockholmu in pri analizi ureditve v Združenem kraljestvu Velike Britanije in Severne Irske Denise Cush z Univerze v Bath Spa. Tako zbrane informacije smo primerjalno analizirali s pomočjo posebej za to izdelanih tipologij: prvo smo razvili za področje pouka religije, drugo pa za področje simbolne prisotnosti religije v javni šoli. Vanju smo na koncu sistematično in kritično umestili tudi slovenske razmere.

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

Svoje raziskovalne poudarke, hipoteze in vmesne ugotovitve smo že med samim raziskovanjem predstavljali in preverjali na mednarodnih strokovnih srečanjih. V maju 2018 smo na skupni konferenci Mednarodnega združenja za preučevanje religije v Srednji in Vzhodni Evropi (ISORECEA) in Mednarodnega združenja za zgodovino religij (IAHR) v Szegeđu z namenom zbiranja mednarodnih strokovnih odzivov na zasnovo naše raziskave pripravili in izvedli poseben tematski panel na temo religije in javne šole. V juniju 2018 smo naše začetno raziskovalno delo predstavili na konferenci Evropskega združenja za preučevanje religij (EASR) v Bernu (Črnič in Pogačnik 2018). Za še bolj poglobljeno konzultacijo z mednarodnimi eksperti smo novembra 2018 v sodelovanju s specializirano delovno skupino EASR (*Working Group on Religion in Public Education*) pripravili in na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani izvedli mednarodno delavnico z naslovom *Religija in javna šola v sodobni Evropi*, na kateri so poleg avtorjev te knjige sodelovali še Bengt-Ove Andreassen (The Arctic University of Norway, Tromsø, Norveška), Karna Kjeldsen (University College Absalon, Roskilde, Danska) in Christian Moe (neodvisni raziskovalec, Slovenija). Svoja raziskovalna opažanja, analize in vmesne ugotovitve smo predstavili tudi na konferenci EASR v estonskem Tartuju junija 2019 z referatom o religijskih simbolih in religijsko motiviranih vedénjih v javnih šolah kot o skriti plati preučevanja religijskega pouka (Črnič in Pogačnik, 2019b).

Mednarodne strokovne odzive in komunikacije smo sistematično združili in v angleščini predstavili v posebni tematski številki Časopisa Centra za študije edukacijskih politik z naslovom *Religija, izobraževanje in izzivi sodobnih družb*,¹ v kateri so svoje izvirne znanstvene članke objavili tudi nekateri najbolj vidni evropski strokovnjaki za področje religije in javne šole (npr. Wanda Alberts in Tim Jensen), podpisana pa sva predstavila del raziskave o simbolni prisotnosti religije v javni šoli (Črnič in Pogačnik, 2019a). Del rezultatov naše primerjalne analize o pouku religije pa smo predstavili v doslej edini objavi v slovenščini v Črnič in Pogačnik, 2020. V pričujoči knjigi končno na enem mestu slovenskemu prostoru predstavljamo zaokroženo in celovito analizo obeh analiziranih tematik.

Na koncu pred začetkom vsebinskega dela dodajamo še jezikovno in terminološko opombo. 1. Ko v knjigi govorimo o učencih, učiteljih, vernikih itd., s tem seveda označujemo tudi učenke, učiteljice, vernice itd. – družbene problematičnosti jezikovno določene hegemonске moške rabe žal ne moremo konsistentno korigirati z doslednim dodajanjem ženske slovnične oblike, saj bi to preveč vpli-

¹ CEPS Journal, letnik 9, številka 4: Religion, Education and the Challenges of Contemporary Societies.

valo na berljivost besedila. 2. Religija je kompleksen in v sodobnih razmerah niti približno samoumeven pojav, o njegovi definiciji še zdaleč ne obstaja strokovni in še manj splošni konsenz (glej Črnič, 2001). V naši obravnavi pouka religije, religijskih vsebin in simbolov v javnih šolah na splošno razlikujemo med religijo (v ednini) kot kompleksnim pojavom in religijskimi tradicijami (v množini) kot specifičnimi in kulturno-zgodovinsko določenimi manifestacijami tega družbenega pojava.

Avtorja se zahvaljujeva prej navedenim kolegicam in kolegom iz preučevanih držav za njihove ekspertize in odgovore na najina številna vprašanja. Za podatke o izvajanju predmeta verstva in etika ter druge informacije o praktičnem soočanju slovenske šole z religijskim področjem in nasploh za dobro sodelovanje se zahvaljujeva uradnikoma Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Alešu Ojsteršku in Miji Javornik, za kakovostno predhodno sodelovanje pa dr. Andreji Barle z istega ministrstva. Za hitro in naklonjeno spisani strokovni recenziji se zahvaljujeva cenjenima kolegoma dr. Slavku Gabru in dr. Miranu Lavriču, za temeljit, a hkrati »nežen« jezikovni pregled Barbari Korun, za ohranjanje visokih oblikovnih meril pa Ireni Woelle. Za slikovno gradivo se zahvaljujeva Borutu Krajncu, Robertu Botteriju in Mladini, Mateji Jordovič Potočnik, Eli in Nevzetu Poriču, Tatjani Splichal ter Mateji Ribarič in Slovenskemu šolskemu muzeju.

Knjigo pospremljava na njeno pot z veselim pričakovanjem, da bodo naše analize, dognanja in strokovna priporočila končno ušla iz ministrskih predalov in postala dostopna bralcem, tj. učiteljem, ravnateljem, raznorodnim upravljalcem in uradnikom, študentom, staršem ter drugim bralcem, ki k stičiščem in presečiščem šolskega in religijskega polja pristopajo z zelo raznolikih vidikov in praks. Predajava jim jo s ponižnim upanjem, da bo v njej predstavljeno gradivo vsaj malo pripomoglo k bolj produktivnemu srečevanju teh polj.

ALEŠ ČRNIČ IN ANJA POGAČNIK

V Ljubljani, Lukoranu in Edinburghu, avgusta 2021

Uvod

Religija v poznomodernih družbah ostaja relevantna tema, saj tudi v zahodnem svetu kljub vidnim procesom sekularizacije še zmeraj pomembno vpliva na življenje večine ljudi in raznovrstne družbene pojave ter procese. Neredko je povezana s številnimi nelahkimi in večplastnimi dilemami ter iz njih izhajajočimi spori. Eno od področij, na katera ima religija tradicionalno raznovrstne vplive, ki pa so se z modernizacijo korenito spremenili, je šola. S kompleksnimi družbenimi, političnimi in kulturnimi spremembami religija od razsvetljenskega preloma dalje postopoma izgublja nekoč monopolni vpliv na vsa področja družbenega življenja, v njem pa eno osrednjih vlog korakoma pridobi javna šola. Ta skozi čas, še posebej

℔ ————— α ————— ℔ ————— ℔

očitno pa od sredine 20. stoletja dalje postaja v zahodnem svetu vse bolj sekularizirana, kar pa še ne pomeni, da religija v njej več nima prostora. V evropskih državah najdemo zelo raznovrstne ureditve presečišč med religijo in javno šolo – ponekod še zmeraj kot samoumeven izvajajo konfesionalen pouk večinske religije (verouk) in v učilnicah visijo križi in razpela, na drugi strani pestrega kontinuumu pa imamo laične ureditve, ki striktno vztrajajo na svetovnonazorski nevtralnosti javne šole ter zato v njenih prostorih ne dopuščajo simbolne prisotnosti religije, o njej pa poučujejo na objektivni, kritični, znanstveno utemeljeni način.

Prvi modeli primarno izhajajo iz pomena dominantne religijske tradicije za nacionalno kulturo, drugi pa se intenzivneje prilagajajo sodobnim družbenim in kulturnim spremembam, ki med drugim prinašajo tudi vse večjo pluralizacijo. V razmerah sodobne globalizacije, ki jih periodično zaostrejuje različne politične, ekonomske in ekološke krize, so zahodne družbe vse bolj izpostavljene pritoku heterogenih skupin priseljencev, katerih kultura in religija se pogosto opazno razlikujeta od večinskega domačega prebivalstva. Tako so se tudi še do nedavnega kulturno razmeroma homogene družbe, kot je slovenska, vse bolj prisiljene soočati z raznoterimi izzivi, ki jih pred njih postavlja rastoča pluralizacija. Da so ti izzivi pogosto skrajno resni, pričajo neredki konflikti, ki izhajajo iz soočanja večinskega prebivalstva in celotnega družbenega in državnega sistema s kulturno drugačnimi manjšinami prišlekov. Med opaznimi elementi njihove drugačnosti je pogosto religija najbolj izstopajoča, in še posebej, kadar gre za islam, tudi najpogosteje predmet resnih nerazumevanj, predsodkov in konfliktov. V razmerah sodobne kulture strahu pred islamom, ki prežema celoten zahodni svet, se odpirajo vprašanja temeljnih zahodnih vrednot, v jedro katerih sodijo načela pluralnosti, enakopravnosti, strpnosti, solidarnosti, osebnih svoboščin, človekovih pravic ipd. Tudi v Sloveniji so pred nelahke izzive postavljena celo nekatera ustavna načela, med njimi načelo svobode vesti, religijske svobode, enakopravnosti religijskih skupnosti in ločitve države in religije.

Vsi ti izzivi in problemi se v konkretnih in specifičnih oblikah kažejo tudi v polju javne šole. V razmerah rastoče pluralizacije se zaostrejuje nekatera stara vprašanja, odpirajo pa se tudi nove dileme. Spreminjajoče se razmere sicer bržkone ne majo razsvetljenih temeljev moderne javne šole – njena zavezanost laičnosti in nevtralnosti (ob nujni sočasni možnosti obstoja zasebnih svetovnonazorsko in religijsko opredeljenih šol) ostaja garant za uspešno izpolnjevanje poslanstva javne šole tudi v 21. stoletju. Nedvomno pa nekatera družbena dogajanja in konflikti zadnjih let odpirajo (in ponavljajo ter zaostrejuje) številna težka vprašanja o praktičnih aplikacijah temeljnih demokratičnih (v osnovi razsvetljenih) načel v konkretnih družbenih razmerah posameznih držav in družb.

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

Sodobna javna šola je prisiljena iskati ravnotežje med verodostojnim prenašanjem informacij o nacionalni kulturi (in tudi njenih vrednot) ter spoštovanjem in upoštevanjem drugih kultur, ki neizogibno vplivajo na okolje, v katerem deluje. Javna šola mora celovito pripravljati otroke na življenje v sodobnem, neizogibno večkulturnem in večreligijskem svetu, zato njeno poslanstvo nujno vključuje tudi skrb za verodostojno informiranje učencev o religiji – najprej o tradicionalni religiji okolja, hkrati pa nedvomno tudi o različnih religijskih tradicijah, ki to okolje že dolgo pomembno sooblikujejo. Z drugimi besedami – sodobna javna šola mora skrbeti tudi za religijsko pismenost. Koncept religijske pismenosti (glej Moore, 2007; Dinham in Francis, 2015) zajema osnovna znanja o religiji in njenih izraznih oblikah, ki vključujejo tudi sposobnost prepoznavanja in kritičnega vrednotenja presečišč religije z različnimi družbenimi, političnimi in kulturnimi razsežnostmi. Predpostavlja kritičen študij in nekonfesionalno poučevanje religij kot notranje raznolikih, spremenjajočih se pojavov, ki so zmeraj utelešeni v konkretni kulturi okolja.²

Tako opredeljeno poslanstvo pa lahko javna šola uresničuje le, če ustvari nevtralnno okolje, v katerem noben (religiozen ali nereligiozen) svetovni nazor nima prevlade. Takšno okolje zagotavlja princip laičnosti. Tega v našem okolju, ki je zaznamovano tudi z izkušnjo zapostavljanja religije in državno favoriziranega ateizma v drugi polovici 20. stoletja, pogosto razumemo napačno. Sodobni koncept laičnosti religije ne zavrača niti ni do nje sovražen, ampak vzpostavlja neodvisnost družbenih podsistemov (med njimi šole) od neposrednih religijskih vplivov ter s tem zagotavlja njihovo nevtralnost. Laičnost v sodobnem kontekstu pomeni, da »se osebno prepričanje enih – pa naj bo religiozne ali kake druge narave – ne more in ne sme vsiljevati drugim« (Kodelja, 2011: 27). Takšna laičnost temelji na rasvetljenjskih kategorijah svobode in enakosti ljudi, pri čemer »svoboda ... pomeni predvsem svobodo vesti, ki izključuje vsakršno prisilo, pa naj bo ta religiozne ali ideološke narave, enakost pravic pa pomeni enak status osebnih verovanj in prepričanj, kar izključuje privilegirani položaj katere koli veroizpovedi ali ateizma. Iz tega sledi, da so v laični državi vsi ljudje – verniki in ateisti, agnostiki in mistiki, monoteisti in politeisti – kot državljani enaki« (prav tam). Pogoj za to »pa je njena nevtralnost v odnosu do religij in svetovnih nazorov. Kajti le taka konfesionalna nevtralnost države je hkrati jamstvo nepristranskosti države in pogoj, da se vsakdo, ne glede na svoje versko ali filozofsko prepričanje, lahko v njej prepozna. Prepozna pa se lahko prav zato, ker je država razumljena kot *res publica*, torej kot stvar, ki je vsem skupna, medtem ko so v njej religiozna ali filozofska prepričanja državljanov in drugih posameznikov obravnavana kot njihova zasebna stvar« (prav tam).

² Glej tudi Religious Literacy Project, dostopno prek <https://rlp.hds.harvard.edu/>.

℞ ————— α ————— ℓ ————— †

V naši raziskavi, ki jo predstavljamo v tej knjigi, smo preverjali, kako se različni nacionalni šolski sistemi soočajo z uvodoma predstavljenimi dilemami – z analizo obstoječe literature o posameznih ureditvah in z intervjuji z nacionalnimi področnimi strokovnjaki smo izdelali študije primerov izbranih evropskih modelov in jih kritično soočili z analizo slovenskih razmer. Raziskovalno problematiko smo analitično zaokrožili v dva tematska sklopa, prvi se nanaša na poučevanje o religiji in drugi na njeno simbolno prisotnost v javni šoli. Ti dve tematiki se v mednarodni literaturi običajno obravnavata ločeno, čeprav sta v praksi organsko povezani³ – v naši knjigi ju celovito obravnavamo skupaj, a v dveh ločenih delih.

Za primerjalno analizo smo izbrali dvanajst držav: Avstrijo, Belgijo, Češko, Dansko, Francijo, Hrvaško, Italijo, Nemčijo, Norveško, Poljsko, Švedsko in Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske. Primerjalni nabor smo oblikovali na podlagi dveh konceptualnih kriterijev: nekatere države smo vključili na temelju kulturnih, zgodovinskih, pravnih in/ali religijskih podobnosti s slovenskimi razmerami, druge pa kot primere bodisi dobrih bodisi problematičnih praks. Najprej smo upoštevali podobnost pravno-formalnih ureditev (Francija), kulturno-zgodovinsko bližino (Avstrija, Hrvaška) in podobnost religijske sestave in religijsko-kulturnih vzorcev (Italija, Poljska, z nekaj specifikami tudi Češka). Slovenski šolski sistem je bil prvič zasnovan v času avstro-ogrske monarhije, zato je vse do danes ohranil nekatere podobnosti z avstrijskim sistemom. V času socialistične (in poudarjeno sekularne) Jugoslavije je doživel spremembe, ki jih je bila prav tako deležna tudi Hrvaška. Študiji dveh zgodovinsko-kulturno (in seveda geografsko) bližnjih držav nam omogočata vpogled v ureditve in prakse, ki se soočajo s podobnimi zgodovinsko-kulturnimi elementi, zato so nemara lahko tudi vir potencialnih rešitev (ali pa morebitnih težav), ki bi jih lahko implemetirali (ali se jim izognili) tudi pri nas. Ob razglasitvi slovenske neodvisnosti in določitvi razmerja med religijo in državo so se takratni zakonodajalci zgledovali predvsem po francoskem modelu in tudi v slovensko ustavo vpisali načelo ločitve med religijo in državo ter v veliki meri povzeli tudi francoski zgled sekularnega urejanja šolstva (pri tem sicer v naši ureditvi nismo šli tako brezkompromisno daleč v implementaciji ideje laičnosti, in se zato nemara tudi izognili kakemu problemu, ki izhaja iz striktnega favoriziranja državne sekularnosti, včasih tudi na račun pravic posameznikov).

³ »Obe zaznamuje izziv apliciranja liberalnodemokratskih načel sekularizma in pluralizma v šolskem okolju, skozi obe se tudi lomijo politike glede religije v razmerah globalizacije, modernizacije in migracij.« Tako obe predstavljata tudi »priložnost za poučevanje v okviru specifičnega, na religiologiji utemeljenega predmeta o religijah, za osmišljanje trenutnih razprav v Evropi, vključno z razpravami o samem pouku o religijah« (Moe, 2019: 92).

Večina Slovencev se bolj ali manj neposredno identificira z Rimokatoliško cerkvijo (RKC), naša družba je v tem podobna drugim evropskim državam, kjer je dominantna religijska tradicija katolicizem – podobno kot Italija, Poljska in Češka spada v latinski (katoliški) religijsko-kulturni vzorec (Martin 1978, glej tudi Smrke 1996). Seveda pa so razmere v vsaki od primerjanih držav nekoliko specifične – med tem ko kvantitativne raziskave na Češkem kontinuirano razkrivajo zelo visoko stopnjo družbene in individualne sekularizacije, ima na Poljskem (in podobno tudi na Hrvaškem) RKC močno, v mnogočem kar ključno vlogo v javnem in zasebnem življenju državljanov, kljub socialistični preteklosti vseh treh držav. Italija, na drugi strani, ni nikoli doživela tako obsežne sekularizacije (ki je bila dominantna v socialističnih državah, na drug način pa so jo bolj doživele tudi protestantske evropske družbe) in RKC ima zgodovinsko trdno zasidrano mesto v italjanski družbeni in državni strukturi. Preučevanje različnih kontekstov latinskega vzorca je tako lahko v pomoč pri primerjalnem razumevanju slovenskih razmer.

Nabor tako ali drugače podobnih družbenih in formalnih ureditev smo dopolnili še s primeri bodisi dobrih bodisi problematičnih praks. V knjigi predstavljene primerjalne analize pokažejo, da imajo najbolj razvite sisteme sodobnega pouka religije kot tudi načine upravljanja z religijskimi simboli v javnih šolah, ki povzročajo najmanj polemik, kontroverz, problemov ipd., skandinavske države. V naš nabor študij primerov smo vključili Dansko, Norveško in Švedsko, tudi v duhu iskanja produktivnih rešitev in potencialnih elementov, ki bi jih bilo moč integrirati v slovensko ureditev. Poleg držav z najbolj razvitimi in mednarodno prepoznavnimi modeli urejanja odnosov med religijo in šolo pa smo vključili tudi druge, v nekaterih pogledih nemara manj učinkovite ali kako drugače problematične modele. Vključitev teh držav (Belgija, Nemčija, Združeno Kraljestvo) v primerjalno študijo predvsem širi naš konceptualni nabor opcij mogočega pri upravljanju religijskih vsebin in simbolov, saj nam zaradi svojih odstopanj od povprečja ti primeri omogočajo dodaten uvid v potencialne rešitve nekaterih težav, ki pestijo tudi naše šole.

Predstavljeni kriteriji za uvrstitev v raziskovalni nabor se v določenih primerih seveda do neke mere prekrivajo – Francija je na primer v raziskavo vključena ne le zaradi podobnosti njenega pravnega konteksta s slovenskim, temveč tudi kot država, ki s svojo strogo segregacijo religije in javnega življenja odstopa od evropskega povprečja in tako širi naše polje preučevanja, po drugi strani pa tudi kot država, ki s svojo večinsko katoliško populacijo spada v latinski religijsko-kulturni vzorec (kamor seveda sodi tudi Hrvaška). Navedenih dvanajst držav smo tako izbrali na podlagi predstavljenih kriterijev, ki pa jih nismo zastavili izključujoče,

temveč smo na njihovi osnovi na pragmatično odprt način stkali primerjalno mrežo iz slovenskega zornega kota relevantnih evropskih nacionalnih ureditev.⁴

Knjiga je sestavljena iz dveh delov. Prvi obravnava oblike in načine pouka o religiji, drugi pa njeno simbolno prisotnost v javni šoli – v njem analiziramo: 1. prisotnost fizičnih religijskih simbolov/znakov (tako v obliki predmetov kot oblačil), 2. vidno izražanje religijske pripadnosti posameznikov (prek npr. izvajanja obredov, izostankov od pouka ali elementov kurikuluma zaradi religioznih prepričanj, tudi prek religijsko utemeljenih želj oz. zahtev po prilagajanju šolske prehrane ipd.) ter 3. prekrivanje šolske in religijske sfere (bodisi skozi organizacijo formalnih religijskih dogodkov v šolah oz. šolskih slovesnosti v religijskih objektih bodisi prek oglaševanja religijskih dejavnosti v šolskih prostorih ipd.).

V vsakem delu po uvodni konceptualizaciji problematike nadaljujemo s praktično analizo konkretnih evropskih ureditev – najprej predstavimo posamezne študije primerov, nadaljujemo z izpostavitvijo primerov produktivnih in tudi problematičnih praks, potem pa nacionalne modele sistematično primerjamo v za ta namen posebej izdelanih tipologijah. V tipologiji pouka religije v javnih šolah primerjalno soočimo šest dimenzij pouka religije, v tipologiji upravljanja z religijskimi simboli pa štiri kategorije, ki sistematizirajo odnos nacionalnih ureditev do simbolne prisotnosti religije v javnošolskih prostorih.

Na koncu v vsakem delu knjige analiziramo še slovenske razmere. V prvem delu predstavimo statistične analize arhivskih podatkov ministrstva za šolstvo, znanost in šport o izvajanju obveznega izbirnega predmeta verstva in etika (število izvedb, učencev in šol od začetka njegovega izvajanja v šolskem letu 2002/2003 do leta 2017/2018, celotne podatke pa predstavimo v dveh prilogah na koncu knjige), sledita vsebinska analiza in ocena kurikuluma predmeta, zaključimo pa z analitično umestitvijo slovenske ureditve v predlagano tipologijo pouka religije. V drugem delu predstavimo model upravljanja z religijskimi simboli v slovenskih javnih šolah, za katerega je značilna minimalna formalna ureditev in raznolike, neredko nekonsistentne in občasno problematične prakse, s katerimi se posamezne šole odzivajo na primere simbolnega vstopanja religije v šolsko sfero. Predstavitev vsake od tematik zaključimo s strokovnimi priporočili za produktivno urejanje slovenskih razmer – priporočila glede pouka religije smo oblikovali na podlagi v

⁴ V primerjalno analizo nismo vključili neevropskih držav. Te se v zgodovinskih, kulturnih, političnih, administrativnih idr. vidikih (in posledično tudi v šolskem sistemu) tako razlikujejo od Slovenije, da bi imeli sicer potencialno zanimivi raziskovalni uvidi le omejeno primerjalno in aplikabilno vrednost, predvsem pa si tega zaradi skrajno omejenih resursov nismo mogli privoščiti.

knjigi predstavljenih izvirnih analiz, v drugem delu predlagana priporočila glede reguliranja simbolne prisotnosti religije v javni šoli pa so nastala kot povzetek in nadgradnja že ostoječih priporočil dveh strokovnih komisij (Smrke, Črnič in Kodelja, 2009; Črnič in Kodelja, 2017).